



۹۷۸۷

دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

پایان نامه کارشناسی ارشد روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی

عنوان:

مقایسه هوش هیجانی دانش آموزان عادی و کم توان ذهنی آموزش پذیر

۹-۱۲ ساله تبادکان مشهد در سال تحصیلی ۸۶-۸۵

استاد راهنما:

دکتر هادی بهرامی

اساتید مشاور:

دکتر معصومه پور رضای تجریشی

گیتا موللی

استاد مشاور آمار:

دکتر مسعود صالحی

دانشجو:

ربابه خیرخواه

شماره ثبت:

۴۰۰۰-۱۱۴

۹۰۷۸۷

۱۳۸۶ / ۷ / ۱۳

انجمن اطلاعات آرک علمی ایران  
توسعه آرک

تقدیم  
به  
کودکان  
کم توان ذهنی

هرگز باور نکردم که تو نمی دانی  
هرگز باور نمی کنم که تو نمیتوانی  
امید آن دارم که با این تحقیق  
دیگران هم  
باور نکنند

۹۰۷۸۷

## تعهد نامه چاپ مطالب و مقالات مستخرج از پایان نامه رساله های دانشجویان

### دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی

با عنایت به اینکه هر گونه مقاله استخراج شده از پایان نامه یا رساله و یا چاپ و انتشار بخشی یا تمام مطالب آن مبین قسمتی از فعالیتهای علمی - پژوهشی دانشگاه می باشد بنابراین اینجانب **ربابه خیرخواه** دانش آموخته رشته روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی متعهد می شوم که موارد ذیل را کاملاً رعایت نمایم.

۱. در صورت اقدام به چاپ هر مقاله ای از مطالب پایان نامه، خود را بعنوان دانش آموخته دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی معرفی نمایم و درج نام و آدرس محل دیگری خوداری کنم.

۲. در صورت اقدام به چاپ بخشی از یا تمام پایان نامه یا رساله خود، مراتب را قبلاً به طور کتبی به اطلاع "انتشارات" و "دفتر تحصیلات تکمیلی" دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی برسانم.

۳. در صورت اقدام به چاپ پایان نامه یا رساله در صفحه سوم کتاب (پس از برگ شناسنامه) عبارت ذیل را درج نمایم:

"کتاب حاضر حاصل پایان نامه کارشناسی ارشد نگارنده در رشته روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی می باشد که در سال ۱۳۸۵ در دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی به راهنمایی جناب آقای دکتر هادی بهرامی و مشاوره سرکار خانم دکتر معصومه پور محمد رضای تجربی و سرکار خانم دکتر گیتامولی و مشاوره آمار جناب آقای دکتر مسعود صالحی انجام و در سال ۱۳۸۶ از آن دفاع شده است."

۴. به منظور جبران بخشی از هزینه های انتشارات دانشگاه، تعداد یک در صد شمارگان کتاب (در هر نوبت چاپ) را به انتشارات دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی اهداء نمایم.  
(دانشگاه می تواند مازاد نیاز خود را به نفع مرکز نشر در معرض فروش قرار دهد).

۵. در صورت عدم رعایت بند ۴، ۵۰٪ بهای شمارگان چاپ شده را به عنوان خسارت به دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، تادیه می کنم.

۶. قبول می نمایم و تعهد می کنم که در صورت خوداری از پرداخت بهای خسارت، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی می تواند خسارت مذکور را از طریق مراجع قضایی مطالبه و وصول کند.  
بعلاوه به دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی حق می دهم به منظور استیفای حقوق خود، از طریق دادگاه معادل وجه مذکور در بند ۵ را از محل توقیف کتابهای عرضه شده نگارنده برای فروش، تأمین نماید.

اینجانب **ربابه خیرخواه** دانشجوی رشته روانشناسی و آموزش کودکان استثنایی مقطع کارشناسی ارشد

تعهد فوق و ضمانت اجرایی آنرا بدون قید و شرط می نمایم، و به انجام آن ملتزم می شوم.

نام و نام خانوادگی امضاء و تاریخ

۱۹/۴/۲۵

از آن شامگاه که درغروب آفتاب از کنارم رفتی  
هرشامگاه درغروب آفتاب ترا می جویم  
و به فروغ چشمان  
آن یادگار عزیزت  
دل خوش دارم

تقدیم به روح همیشه سبز پدرم  
و وجود مبارک و منور مادرم

از هیچ تند بادی نهراسیدم  
طوفان نتوانست مرا بشکند  
چرا که برکوهی بلند تکیه زدم  
استوارتر از دماوند و مهر با نتر از نسیم

تقدیم به

همسفر زندگیم

که بزرگوارانه

مشکلات را تحمل کرد

و همواره در کنارم بود

هرگز لغزش اشکت را ندیدم

هرگز شکایتی نشنیدم

چه شجاعانه

چه صبورانه

چه مردانه

ایستادی

تقدیم به جگرگوشه ام

که مایه مباحثات من

به عالمیان است

با تشکر و قدردانی از:

-استاد گرانقدر آقای دکتر هادی بهرامی که در تمام مراحل این پژوهش صبورانه مرا راهنمایی نمودند.

-استاد محترمه خانم دکتر معصومه پوررضای تجریشی که در این پژوهش دلسوزانه مرا یاری نمودند.

-استاد محترمه خانم دکتر گیتا موللی که در این پژوهش مهربانانه مرا یاری نمودند.

-استاد گرامی آقای دکتر مسعود صالحی که در بخش روشهای آماری صبورانه مرا یاری نمودند.

-آقای دکتر جان مایر و آقای دکتر دانیل گلن که با مکاتبات اینترنتی مرا راهنمایی نمودند.

-اساتید محترم دانشگاههای فردوسی و پیام نور مشهد که در تهیه آزمون مرا یاری نمودند.

-مقامات و مسئولین محترم آموزش و پرورش تبادکان مشهد

-و گروه روانشناسی کودکان استثنایی دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی



## عنوان

- ۸..... چکیده
- ۱۰..... فصل اول
- ۱۱..... مقدمه
- ۱۳..... بیان مسئله
- ۱۵..... اهمیت پژوهش
- ۱۶..... اهمیت کاربردی پژوهش
- ۱۷..... پرسشهای پژوهش
- ۱۸..... تعریف اصطلاحات پژوهش

## فصل دوم

- ۲۲..... مفهوم و پیشینه پژوهش
- ۲۳..... شکل گیری حوزه هیجانی
- ۲۷..... هوش هیجانی یا هوشبهر هیجانی
- ۲۸..... هوش هیجانی و هوش اجتماعی
- ۲۹..... هوش هیجانی و فرضیه هوشهای چندگانه
- ۳۰..... هوش هیجانی و شخصیت
- ۳۱..... هوش هیجانی و بیماریهای روانی

- هوش هیجانی و تعلیم و تربیت ..... ۳۳
- سلامت روانی و پیشگیری از اختلالات رفتاری در مدارس ..... ۳۵
- رویکردهای هوش هیجانی ..... ۳۶
- پیشگامان طرح هوش هیجانی ..... ۳۸
- هوش هیجانی از دیدگاه بار-آن ..... ۳۹
- هوش هیجانی از دیدگاه گلمن ..... ۴۱
- هوش هیجانی از دیدگاه مایر و سالووی ..... ۴۲
- پایه های بیولوژیک هوش هیجانی ..... ۴۴
- رشد هوش هیجانی ..... ۴۵
- ویژگیهای کم توانان ذهنی ..... ۴۷
- پیشینه تحقیقاتی هوش هیجانی ..... ۵۰
- مروری بر تحقیقات انجام شده در ایران ..... ۵۸
- نتیجه گیری ..... ۶۰
- فصل سوم
- مقدمه ..... ۶۲
- نوع مطالعه ..... ۶۲
- ابزار و محیط پژوهش ..... ۶۴
- تقسیمات خرده آزمونها ..... ۶۷

ابزار استفاده شده در اجرای آزمون ..... ۶۸

انتخاب مولفه های هوش هیجانی ..... ۶۹

انتخاب هیجانها ..... ۷۰

پایایی آزمون ..... ۷۰

روایی آزمون ..... ۷۰

متغیرها ..... ۷۳

روش اجرا و نمره گذاری ..... ۷۴

روش تجزیه و تحلیل داده ها ..... ۸۱

ملاحظات اخلاقی ..... ۸۱

#### فصل چهارم

مقدمه ..... ۸۴

بررسی میانگینهای دو گروه در جداول مربوطه ..... ۸۴

توصیف و بررسی عوامل دموگرافیک ..... ۱۰۲

#### فصل پنجم

مقدمه ..... ۱۰۴

پاسخ به پرسشهای پژوهش ..... ۱۰۵

یافته های جانبی ..... ۱۱۳

بحث و نتیجه گیری ..... ۱۱۴

۱۱۶	محدودیت‌های پژوهش
۱۱۷	پیشنهادات
۱۱۸	متن انگلیسی چکیده
۱۲۰	فهرست منابع
۱۲۴	ضمیمه

فهرست جداول:

- جدول ۴-۱- توزیع فراوانی افراد دو گروه به تفکیک گروه‌های سنی..... ۸۴
- جدول ۴-۲- توزیع فراوانی دو گروه بر حسب تحصیلات پدر..... ۸۵
- جدول ۴-۳- توزیع فراوانی دو گروه بر حسب تحصیلات مادر..... ۸۶
- جدول ۴-۴- توزیع فراوانی دو گروه بر حسب داشتن ماهواره..... ۸۶
- جدول ۴-۵- توزیع فراوانی دو گروه بر حسب داشتن کامپیوتر..... ۸۷
- جدول ۴-۶- توزیع فراوانی دو گروه بر حسب شغل پدر..... ۸۷
- جدول ۴-۷- توزیع فراوانی دو گروه بر حسب شغل مادر..... ۸۸
- جدول ۴-۸- توزیع فراوانی دو گروه بر حسب رتبه تولد..... ۸۸
- جدول ۴-۹- توزیع فراوانی دو گروه بر حسب تعداد فرزندان..... ۸۹
- جدول ۴-۱۰- شاخصهای توصیفی ادراک بینایی-گفتاری هوش هیجانی در دو گروه عادی و کم توان ذهنی..... ۹۱
- جدول ۴-۱۱- شاخصهای توصیفی ادراک بینایی-حرکتی هوش هیجانی در دو گروه عادی و کم توان ذهنی..... ۹۲
- جدول ۴-۱۲- شاخصهای توصیفی ادراک دریافتی-گفتاری هوش هیجانی در دو گروه عادی و کم توان ذهنی..... ۹۳
- جدول ۴-۱۳- شاخصهای توصیفی ادراک دستوری کنش-چهره ای هوش هیجانی در دو گروه عادی و کم توان ذهنی..... ۹۴

جدول ۴-۱۴ شاخصهای توصیفی ادراک دستوری کنش-اعضایی هوش هیجانی

دردوگروه عادی و کم توان ذهنی ..... ۹۵

جدول ۴-۱۵ شاخصهای توصیفی ادراک کنش-گفتاری هوش هیجانی دردوگروه

عادی و کم توان ذهنی ..... ۹۶

جدول ۴-۱۶ شاخصهای توصیفی ادراک تمیزعاطفی دردوگروه عادی و کم توان

ذهنی ..... ۹۷

جدول ۴-۱۷ شاخصهای توصیفی طبقه بندی کلمات عاطفی هوش هیجانی در دو

گروه عادی و کم توان ذهنی ..... ۹۸

جدول ۴-۱۸ شاخصهای توصیف کلی هوش هیجانی در دو گروه عادی و کم توان

ذهنی ..... ۹۹

جدول ۴-۱۹ شاخصهای توصیف میانگین دو گروه عادی و کم توان ذهنی به

تفکیک خرده آزمونها ..... ۱۰۰

جدول ۴-۲۰ شاخصهای توصیف میانگین دو گروه عادی و کم توان ذهنی به

تفکیک هیجانها ..... ۱۰۱

جدول ۴-۲۱ تحلیل واریانس حاصل از رگرسیون ..... ۱۰۲

## نمودارها:

- نمودار ۱-۴ میانگین امتیاز دو گروه در مولفه ادراک بینایی-گفتاری ..... ۹۱
- نمودار ۲-۴ میانگین امتیاز دو گروه در مولفه ادراک بینایی-حرکتی ..... ۹۲
- نمودار ۳-۴ میانگین امتیاز دو گروه در مولفه ادراک دریافتی-گفتاری ..... ۹۳
- نمودار ۴-۴ میانگین امتیاز دو گروه در مولفه ادراک دستوری کنش-چهره ای ..... ۹۴
- نمودار ۵-۴ میانگین امتیاز دو گروه در مولفه ادراک دستوری کنش-اعضایی ..... ۹۵
- نمودار ۶-۴ میانگین امتیاز دو گروه در مولفه ادراک کنش-گفتاری ..... ۹۶
- نمودار ۷-۴ میانگین امتیاز دو گروه در مولفه ادراک تمیز عاطفی ..... ۹۷
- نمودار ۸-۴ میانگین امتیاز دو گروه در مولفه ادراک طبقه بندی عاطفی ..... ۹۸
- نمودار ۹-۴ میانگین امتیاز کل دو گروه در کلیه مولفه های ..... ۹۹

## چکیده:

پژوهشگران علم عصب شناختی در بررسی های خود دو نوع مغزودنوع هوش، برای انسان قائل شده اند: هوش عقلانی و هوش هیجانی. امروزه به علت توجه رو به گسترش کشورهای جهان به هوش هیجانی، این مقوله حجم پژوهش های زیادی را به خود معطوف نموده است ولی در کشور ما تا به امروز، تحقیقات معدودی در این مورد انجام شده است. هدف از این پژوهش مقایسه هوش هیجانی دانش آموزان عادی و کم توان ذهنی آموزش پذیر تبادکان مشهد، در محدوده سنی ۹ تا ۱۲ سال، و در سال تحصیلی ۸۵-۸۶، می باشد.

این پژوهش یک مطالعه مقطعی-مقایسه ای است. تعداد ۶۰ دانش آموز عادی منتخب به طور تصادفی خوشه ای، و ۶۰ دانش آموز عقب مانده ذهنی آموزش پذیر، منتخب به طور تمام شمار، افراد نمونه این تحقیق را تشکیل دادند.

ابزار مورد استفاده در این تحقیق، آزمون محقق ساخته بود که بعد از تعیین روایی به طریق روایی محتوایی و تعیین پایانی، به طریق آزمون-باز آزمون، به اجرا در آمد آزمون مذکور حاوی ۱۰ خرده آزمون است که هر خرده آزمون یکی از مولفه های هوش هیجانی را در حوزه چهار گانه هیجانهای خشم-ترس-غم و شادی، بر روی کودکان دو گروه سنجیده است مولفه های مذکور در سه بخش گفتاری، اجرایی و تشخیصی، تنظیم شده اند. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل داده ها با استفاده از T تست مستقل مورد بررسی قرار گرفت.

نتایج آماری این تحقیق حاکی از آنست که میانگین نمرات کم توانان ذهنی در کلیه مولفه ها به طور معناداری پایین تر از میانگین دانش آموزان عادی می باشد ولی تفاوت میانگین دو گروه در تمامی مولفه های یکسان نبوده است. بطوریکه کودکان کم توان ذهنی در مولفه های گفتاری عملکرد بهتری داشته اند و در این مولفه ها، نسبت به مولفه های اجرایی و تشخیصی، فاصله کمتری با گروه عادی داشته اند.

نتیجه گیری نهایی این تحقیق، لزوم طرح ریزی برنامه های پرورشی با تاکید بر رشد مهارتهای حوزه هوش هیجانی در آموزش کودکان، به ویژه کم توانان ذهنی، را ایجاب می کند.

**کلیدواژه ها: کودکان عادی- کودکان عقب مانده ذهنی آموزش پذیر- هوش هیجانی**



# فصل اول

## کلیات پژوهش

## مقدمه

نظریه های سنتی هوش گرچه کاملاً تغییر یافته اند ولی متفق القول هوش را فعالیت ذهنی هدفمندی می دانند که کاربرد آن در حل موثر مشکلات، قدرت استدلال و تفکر خلاق می باشد و این درحالیست که تعداد زیادی از منتقدان (استوارد<sup>۱</sup>، ۱۹۴۳)، اظهار می دارند که نقطه نظرات سنتی هوش تأکید زیاده از حدی بر تواناییهای عقلی دارند اگر چه هوش شناختی عاملی مهم در تعیین موفقیت انسانها می باشد ولی تنها عامل تعیین کننده نیست». (منصوری ۱۳۸۲).

در دهه های اخیر روانشناسان (گلمن<sup>۲</sup>، ۱۹۹۸)، و عصب شناسان (لودوکس<sup>۳</sup>، ۱۹۹۴)، نیز برای موفقیت انسان دو نوع هوش را مطرح کرده اند و آنها را تحت عناوین هوش هیجانی و هوش عقلانی (هوش شناختی)<sup>۴</sup>، به بحث می گذارند (قمرانی ۱۳۸۳).

گاردنر<sup>۵</sup>، از هوش هیجانی تحت عنوان «هوش شخصی» نام می برد و آن را به دو قسمت «میان فردی» و «درون فردی» تقسیم می کند به نظر او هوش هیجانی درون فردی شامل درک و شناسایی احساسات و عواطف و هیجانات خود و بکارگیری آنها به عنوان وسیله ای برای درک و هدایت رفتار است و هوش هیجانی «میان فردی» درک احساسات دیگران و شناسایی و جداسازی افراد از نظر خلق و خو و آگاهی از قصدها و امیال دیگران، (ولو پنهان) می باشد (آرمسترانگ ۱۳۸۱).

گلمن هوش هیجانی را شامل: درک دیدگاه و احساسات دیگران، درک معنای عاطفی جلوه های چهره، همدلی، کنترل تکانه ها، خویشتن داری، خودآگاهی، ایجاد ارتباطات مناسب عاطفی با اطرافیان، درک و انجام درست رفتارهای قراردادی اجتماعی، و توانایی تهییج خود در فعالیتهای زندگی روزمره میدانند (گلمن ۱۳۸۳).

1. Stward J.

2 - Goleman .D

3 - ledoux J

4 - Emotional intelligence

5 . Gardner H

در حالیکه اکثر قریب به اتفاق پژوهشها تا دهه های اخیر در ارتباط با هوش شناختی (IQ) بوده است اما نتایج پژوهشها به ویژه از دهه ۸۰ به بعد بر روی نقش هوش هیجانی (EI) در زندگی به ویژه تعاملات با دیگران و آنچه که رفتار انطباقی<sup>۲</sup> نامیده می شود، تأکید می کنند.

به عقیده وکسلر (۱۹۷۶)، ودرکسن<sup>۳</sup> (۲۰۰۰)، هوش می تواند اجتماعی، عملی یا انتزاعی باشد، اما نمی توان آنرا مستقل از جنبه های غیرذهنی کارکردی مثل پشتکار علائق و نیاز به پیشرفت - اندازه گیری نمود و حتی در نظر گرفت (منصوری ۱۳۸۲).

و اما سیر تحقیقات نشان می دهد که طی چند دهه اخیر تلاش ها، شدت بیشتری گرفته است. به طوری که آبی سامرا (۲۰۰۰)، از تلاشهای قابل ملاحظه این چند دهه نام می برد که همه آنها جهت تبیین، شناخت و کشف عوامل موثر بر موفقیت صورت گرفته است (گلمن، ۱۹۸۵).

گلمن (۱۹۹۸) و بوژان (۱۳۸۵) نیز، از مطالعات فراوانی نام می برند که نتایج آنها، نقش و تأثیر هوش هیجانی را در موفقیت و پیشرفتهای شغلی، تعاملات صحیح اجتماعی در محیط کار، مدیریت حرفه ای، عزت نفس و نیز موفقیت در زندگی روز مره، بسیار ارزنده و مثبت نشان داده اند.

پرداختن به هوش هیجانی در ایران کاملاً تازگی دارد و بررسی های مقدماتی نشان می دهد که پژوهشهای نه کاملاً بسنده در این زمینه محدود به افراد بهنجار بوده است و جز موارد انگشت شمار در مورد کودکان استثنایی، بخصوص کودکان کم توان ذهنی، طرح مسئله نشده است. این در حالیست که یافته های محققان، همان طور که در سطور پیشین ذکر شد، نقش هوش هیجانی در موفقیت های شغلی و حل مشکلات روز مره افراد، را بسیار چشمگیر می دانند.

اینک با توجه به نتایج این تحقیقات و یافته های مشابه شاید بتوان به جرأت ادعا کرد که اهمیت آموزش مهارتهای مربوط به حوزه هوش هیجانی به دانش آموزان کم توان ذهنی نه تنها کمتر از مهارتهای حوزه شناختی نیست، بلکه بیشتر از آنست چرا که آنان، به گفته محققان (افروز ۱۳۸۰، کرک ۱۳۶۸)، به دلیل

- 1- intelligence quotient
- 2- Adaptive behavior
- 3- DerkJon

نقص شناختی که دارند، قادر به ادامه تحصیل در مقاطع بالا نمی باشند و اکثریت قریب به اتفاق آنان بعد از پایان تحصیلات مقدماتی به سوی بازار کار رو می آورند.

## بیان مسئله:

ترن‌دایک در دهه های ۱۹۲۰-۱۹۳۰، برای اولین بار مفهوم «هوش اجتماعی»<sup>۱</sup> را مطرح کرد (بهرامی، ۱۳۸۱). به نظر او میزان آگاهی انسان از ماهیت نهادهای اجتماعی، مناسبات خانوادگی و نوع روابط بین فردی می تواند تحت این عنوان مطرح و مطالعه شود. این جهت گیری تا دهه ۶۰ قرن بیستم، مورد غفلت قرار گرفت، در حالیکه به نظر بسیاری از روانشناسان (گلمن، ۱۳۸۳)، هوش اجتماعی می تواند جزء مهم «هوش هیجانی» تلقی شود.

در حال حاضر آزمون‌هایی که در حوزه مقولات IQ قرار دارند به مباحثی از جمله سنجش حافظه، ادراک، دقت، استدلال، درک مفاهیم ریاضی، لغات، حل مسئله، آن هم بیشتر محدود به آنچه که در مباحث آموزشگاهی مورد نیاز است، می پردازند. ولی گسترش هدفهای آموزشی در دهه های اخیر نیاز به قسمتی دیگر از هوش را که برای درک و حل مسائل و روابط بین فردی و درون فردی ضروری است، مطرح کرده است. و در همین راستا مطالعات زیادی از سوی آن دسته از محققان که در ارزیابی و پیش بینی موفقیت‌های افراد علاوه بر عوامل شناختی، قائل به عوامل غیر شناختی نیز می باشند، شکل گرفته است از آن جمله می توان به تحقیق، فریدریکسون<sup>۲</sup> پدردیز<sup>۳</sup> و فارنام<sup>۴</sup> (۲۰۰۲)، اشاره کرد که با مطالعه بر روی ۶۵۰ دانش آموز دبیرستانی نقش هوش هیجانی را در پیشرفت تحصیلی آنان مثبت ارزیابی کردند. و یا پژوهش قمرانی (۱۳۸۳)، که نتیجه آن، تاثیر هوش هیجانی را در روابط اجتماعی نابینایان به

### 1. Social Intelligence

Frederickson.N  
Petrides.K.V  
Farnam.A